

Wilfried Decoo
28 januari 2016
Bijgewerkt met kleine correcties, februari 2018

Nota over “de grote en gruwelijke kerk”

Wie of wat kan “de grote en gruwelijke kerk” zijn?
Wat hebben mormoonse kerkleiders en analisten er over gezegd?

1 SAMENVATTING

2 “DE GROTE EN GRUWELIJKE KERK” IN 1 NEPHI

- 2.1 KENMERKEN IN 1 NEPHI 13
- 2.2 WANNEER WERD DIE KERK OPGERICHT EN WAT DEED ZE TOEN PRECIES?
- 2.3 DE MOEDER DER GRUWELEN EN DE EINDTIJD IN 1 NEPHI 14
- 2.4 VAN MEERDERE KERKEN NAAR SLECHTS TWEE

3 MORMOONSE VERKLARINGEN OVER “DE GROTE EN GRUWELIJKE KERK”

- 3.1 JOSEPH SMITH: RESPECT VOOR ANDEREN EN VOOR ELKE GOEDE INBRENG
- 3.2 ANDERE VROEGE STEMMEN: DE HOER VAN BABYLON IS DE KATHOLIEKE KERK
- 3.3 VERBREIDING NAAR HET HELE AFVALLIGE CHRISTENDOM
- 3.4 VANAF 1890: ASSIMILATIE EN DIPLOMATIE
- 3.5 MIDDEN TWINTIGSTE EEUW: UITGESPROKEN ANTI-KATHOLIEKEN
- 3.6 VERBREIDING NAAR ALLES WAT DE ZUIVERE WAARHEID VERDRAAIT
- 3.7 EIND JAREN 1980: NIEUWE DIPLOMATIEKE BIJSTURINGEN
- 3.8 TEGENWOORDIG: DE GRUWEL VAN VALSE LEER EN ONGODSDIENSTIGHEID
- 3.9 EEN BLIJVEND ONDERWERP VOOR STUDIE EN SPECULATIES

4 BESLUIT: EEN EVENWICHTSOEFENING

1 Samenvatting

In een visioen ziet Nephi een “grote en gruwelijke kerk” vanuit een ontwikkelend perspectief.

- De kenmerken die hij opsomt lijken vooreerst op een specifieke organisatie tussen “andere kerken” te wijzen. Hij situeert de “oprichting” ervan na de dood van de oorspronkelijke apostelen.
- Vervolgens loopt de beschrijving van die kerk over in een perspectief dat aansluit bij het apocalyptisch visioen van Johannes in Openbaring, namelijk dat van “het grote Babylon, de moeder van de hoeren en van de gruwelen van de aarde”. Daardoor wijzigt het oorspronkelijk beeld van een kerk tussen andere kerken in een absolute tegenstelling tussen slechts twee kerken, die van het Lam Gods en die van de duivel, en naar de fundamentele strijd tussen goed en kwaad.

Mormoonse kerkleiders hebben “de grote en gruwelijk kerk” op verschillende manieren geïdentificeerd, zoals ook de invalshoeken van Nephi het toestaan – een specifieke kerk, of vanuit een keuze van “gruwelen”, of het kwaad in het algemeen.

- Joseph Smith heeft de grote en gruwelijke kerk nooit geïdentificeerd. Hij erkende wel de corruptie van leringen in het christendom na de dood van de apostelen. Over de kerken uit zijn tijd verklaarde Joseph Smith dat elk nog steeds een deel van de waarheid inhield en dat gelovigen van die kerken het volle recht op hun mening hadden.
- Andere mormoonse leiders, en dit tot het einde van de negentiende eeuw, hielden er scherpere, maar uiteenlopende visies op na. Enkelen wezen de Rooms-katholieke kerk als de grote en gruwelijke kerk aan, in de lijn van een antagonistische protestantse traditie. Soms verbreedden ze het tot alle christelijke kerken, of tot de hun vijandige maatschappij.
- Vanaf 1900 werd de overwegende interpretatie dat de grote en gruwelijke kerk “al het kwade” in de wereld vertegenwoordigt, en geen specifieke religie of ideologie. Die benadering paste bij de assimilatie van de kerk in de bredere Amerikaanse samenleving zonder nodeloos antagonisme.
- Medio twintigste eeuw identificeerden een aantal kerkleiders opnieuw de grote en gruwelijke kerk met specifieke verwijzingen, vooreerst naar het katholicisme, later ook naar een keuze van andere religies, houdingen en ideologieën. Zij deden dit in vaak radicale en smadende bewoordingen. Die benadering kon niet op de goedkeuring van andere kerkleiders rekenen.
- Tegenwoordig wordt benadrukt dat de grote en gruwelijke kerk alle vormen van valse leer en van anti-godsdienstigheid vertegenwoordigt en niet verwijst naar andere kerken. Dat past in de huidige strategie om met andere religies en kerken op moreel en humanitair vlak samen te werken en om de openbare plaats van godsdienst in de (Amerikaanse) maatschappij te verdedigen. Toch blijven vroegere denkbeelden nog levend of leggen sommige nieuwe accenten.

2 “De grote en gruwelijke kerk” in 1 Nephi

2.1 Kenmerken in 1 Nephi 13

- Er is sprake van de “oprichting” van die kerk (vers 4, in het Engels *formation*), wat wijst op een enigszins geleide organisatie, op een bepaald moment. Het verleidt om er een specifieke instelling in te zien.
- Het is een kerk “die boven alle andere kerken zeer gruwelijk is” (vers 5), wat het bestaan van andere kerken bevestigt waarmee de gruwelijke kerk vergeleken wordt. Het is niet duidelijk of ook die andere kerken gruwelijke kerken zijn, dan wel dat de betrokken kerk de enige “zeer

gruwelijke” is. De Engelse versie spreekt van “which is most abominable above all other churches”, wat eveneens twee interpretaties toelaat.

- Het is een kerk “die de heiligen Gods doodt, ja, en hen foltert en aan banden legt en hen onder een juk van ijzer brengt en hen in gevangenschap voert” (vers 5). De “heiligen Gods” zijn, in Bijbels taalgebruik, trouwe christenen. Het gaat dus om een macht of instelling die deze gelovigen aanhoudt, foltert en zelfs doodt.
- Het is een kerk waar de duivel “de grondlegger” van is (vers 6), dus van bij de aanvang werd deze kerk met slechte bedoelingen opgericht.
- Het is een kerk die als “begeerten” rijkdom, kostbare kleding en hoererij nastreeft (verzen 7-8). Dit wijst op mensen die hun rijkdom uiterlijk ten toon spreiden en zich seksueel misdragen.
- Het is een kerk die “voor de lof der wereld” de heiligen Gods vernietigt en in gevangenschap voert (vers 9). Dit wijst erop dat deze kerk niet “de wereld” zelf is, maar een eigen instelling die door haar acties tegen “de heiligen Gods” de gunst van die wereld tracht te bekomen door oprechte gelovigen gevangen te nemen en te vernietigen.
- Het is een kerk die (mede) verantwoordelijk is voor wijzigingen in de leringen: “zij hebben uit het evangelie van het Lam vele delen weggenomen die duidelijk en uitermate waardevol zijn; en ook vele verbonden des Heren hebben zij weggenomen” (vers 26).

Al bij al wijst deze opsomming eerder op een functionele organisatie geleid door mensen, dan op een abstracte voorstelling van het kwade in het algemeen. Ook het volgende punt versterkt die indruk.

2.2 Wanneer werd die kerk opgericht en wat deed ze toen precies?

1 Nephi 13 geeft een aanwijzing over de periode waarin deze kerk opgericht werd: de apostelen, ten tijde van Christus, kregen vanuit het jodendom een boek met “de volheid van het evangelie”, maar na hun dood werd de gruwelijke kerk opgericht en werden delen uit dat boek weggenomen. In het visioen geeft de “engel des Heren” eerst uitleg over de Schriften: “Het boek dat gij ziet, is een kroniek der Joden, die de verbonden des Heren bevat die Hij met het huis Israëls heeft gesloten; en tevens bevat het vele profetieën der heilige profeten” (vers 23). Dit boek is dus een geheel van Bijbelse geschriften. De engel vervolgt: “Toen het uit de mond van een Jood voortkwam, bevatte het de volheid van het evangelie des Heren, van wie de twaalf apostelen getuigen” (vers 24). Dat vers is merkwaardig: (1) er is sprake van “de mond van een Jood”, waarbij niet duidelijk is of het gaat om een specifieke Jood (Ezra die volgens de overlevering de delen van het Oude Testament bijeenbracht of mogelijk Christus zelf?), dan wel om een metaforisch gebruik voor de Joodse schrijvers uit het Oude Testament in het algemeen; (2) het boek bevatte “de volheid van het evangelie”, wat in mormoons taalgebruik verwijst naar alle “eeuwige waarheden of wetten, verbonden en verordeningen die nodig zijn om de mensen terug te brengen in de tegenwoordigheid van God” (*Gids bij de Schriften*). Het boek bevatte dus evenveel waarheden als die in de hedendaagse herstelling van de kerk.

Op het moment dat de apostelen de prediking van de Joden naar andere volken uitbreiden, dus in het midden van de eerste eeuw van onze tijdrekening, doen zij dit met de volheid van het evangelie: “Welnu, deze dingen gaan in zuiverheid uit van de Joden naar de andere volken” (vers 25). Maar,

“nadat zij [= deze dingen] door de hand van de twaalf apostelen van het Lam zijn uitgegaan van de Joden naar de andere volken, ziet gij de oprichting van die grote en gruwelijke kerk die boven alle

andere kerken zeer gruwelijk is;¹ want zie, zij hebben uit het evangelie van het Lam vele delen weggenomen die duidelijk en uitermate waardevol zijn; en ook vele verbonden des Heren hebben zij weggenomen” (vers 26, onderlijning toegevoegd).

Het lijkt dus te gaan om de periode na de prediking van de oorspronkelijke apostelen. In die periode wordt volgens het visioen de grote en gruwelijke kerk opgericht. Daaraan gekoppeld is het feit dat “vele delen” van het evangelie en “vele verbonden” werden weggenomen. Noteer evenwel het eigenaardig gebruik van het voornaamwoord “zij” in het tweede deel van vers 26: in “zij hebben uit het evangelie...” is “zij” een meervoud, en logischerwijze kan dit dan alleen betrekking hebben op een voorgaand meervoudig antecedent, namelijk de gruwelijke kerk én andere kerken. Dus ook die kerken zouden mede verantwoordelijk zijn voor de aanslag op waardevolle inhoud. Hun doel: “En dat alles hebben zij gedaan met de bedoeling de rechte wegen des Heren te verdraaien, de ogen der mensenkinderen te verblinden en hun hart te verstokken” (vers 27).

Heeft dit “wegnemen” betrekking op het onderdrukken of vervormen van bepaalde waarheden die vooral mondeling verkondigd werden (“uit de mond van een Jood”) of gaat het om het weglaten van geschreven delen van de Schriften? Mogelijk beiden. Wat de Schriften betreft: de christelijke aanvaarding van de gezaghebbende geschriften van het Oude Testament, de zogenaamde “canon” of maatstaf, was tussen 100 en 150 n.C. al duidelijk en baseerde zich op een oudere Hebreeuwse traditie die al in de vijfde eeuw v.C. door Ezra zou bepaald zijn. De oud-testamentische teksten die bepaalde kerken niet weerhielden kregen onder meer het etiket “apocrief”, maar deze teksten zijn nog steeds beschikbaar en bevatten geen “uitermate duidelijke en waardevolle” informatie.² Waar Nephi op wijst kan dus betrekking hebben op het bewust wegnemen van andere, oudere teksten, die de “volheid van het evangelie” bevatten. Het mormonisme stelt inderdaad dat de “volheid van het evangelie” reeds voor Christus door profeten gekend was, dus inclusief leerstellingen zoals het voorbestaan, het plan van zaligheid, mogelijk het eeuwig huwelijk (er is inderdaad sprake van het wegnemen van “verbonden”). Het verwijderen van teksten met deze informatie moet dus kort na de dood van de apostelen gebeurd zijn, ten laatste in de tweede eeuw van onze tijdrekening.

Het is niet duidelijk of het boek dat Nephi in zijn visioen zag ook de delen van het Nieuwe Testament omvatte, aangezien vers 23 het boek definieert als “een kroniek der Joden, die de verbonden des Heren bevat die Hij met het huis Israëls heeft gesloten; en tevens bevat het vele profetieën der heilige profeten”. De selectie van de huidige canon voor het Nieuwe Testament doorliep een langer proces dat pas in de vierde eeuw n.C. zijn beslag kreeg.³

Het optreden van de grote en gruwelijke kerk in het onmiddellijk zog van de werkzaamheden van de eerste apostelen blijkt ook uit de gelijkenis van de tarwe en het onkruid, in Leer en Verbonden:

“Voorwaar, aldus zegt de Heer tot u, mijn dienstknechten, aangaande de gelijkenis van de tarwe en het onkruid: Zie, voorwaar, Ik zeg u: De akker was de wereld en de apostelen waren de zaaiers van het zaad; en nadat zij waren ontslapen, zaait de grote vervolgstert der kerk, de afvallige, de hoer, namelijk Babylon, die alle natiën heeft doen drinken uit haar beker, in wier hart de vijand, ja, Satan, troont — zie, hij zaait het onkruid; welnu, het onkruid verstikt de tarwe en drijft de kerk de wildernis in” (Leer en Verbonden 86:1-3; onderlijning toegevoegd).

¹ De huidige Nederlandse vertaling geeft hier “die boven alle kerken het gruwelijkst is”, wat afwijkt van dezelfde zinsnede in vers 5, namelijk “die boven alle andere kerken zeer gruwelijk is”. De Engelse versie spreekt in beide gevallen van “which is most abominable above all other churches”, en had dus op dezelfde manier vertaald moeten worden. “Het gruwelijkst” impliceert dat de andere kerken ook gruwelijk zijn. Dan zou het Engels mogelijk hebben moeten luiden: “which is the most abominable above all other churches”.

² Zie uitleg en schema in https://nl.wikipedia.org/wiki/Canon_van_de_Bijbel

³ Voor een goed overzicht, zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Canonvorming_van_het_Nieuwe_Testament

In mormoonse termen duidt het wegdrijven van de (goede) kerk in de wildernis op het verdwijnen van de volle waarheid en van het priesterschap in de rest van de wereld. De herstelling van de kerk zou de kerk terug uit de wildernis roepen (zie Leer en Verbonden 33:5 en 109:73). Noteer evenwel dat in deze verzen in Leer en Verbonden 86 de negatieve macht niet als een grote en gruwelijke “kerk” omschreven wordt, maar als “de grote vervolgst, de afvallige, de hoer”, geïdentificeerd als “Babylon”. Er is dus een semantische verschuiving, weg van het concept “kerk” naar iets algemener. Dat leidt ons naar het volgende punt.

2.3 De moeder der gruwelen en de eindtijd in 1 Nephi 14

In 1 Nephi 14 verschuift het visioen naar een volgende periode: “Want de tijd komt, zegt het Lam Gods, dat Ik een groot en wonderbaar werk onder de mensenkinderen zal werken” (vers 7). Dit betreft de negentiende eeuw, vanaf de roeping van Joseph Smith en de herstelling van de kerk in 1830. De engel toont dat ook in deze periode “die grote en gruwelijke kerk die de moeder der gruwelen is, waarvan de duivel de grondlegger is” actief is (vers 9). Zij wordt nu geïdentificeerd als “de hoer der gehele aarde” (vers 10) en Nephi bemerkt in het visioen: “... zij zat op vele wateren; en zij had heerschappij over de gehele aarde, onder alle natiën, geslachten, talen en volken” (vers 11).

Deze en volgende verzen in 1 Nephi 14 sluiten aan bij de apocalyptische visie van Johannes in Openbaring 17, waarbij een engel aan Johannes “het oordeel over de grote hoer, die aan vele wateren zit” laat zien en haar vereenzelvigd met “het grote Babylon, de moeder van de hoeren en van de gruwelen van de aarde”, “dronken van het bloed van de heiligen, en van het bloed van de getuigen van Jezus” (Openbaring 17: 1, 5-6). De oorlog die er op volgt, voorafgaand aan de eerste opstanding, zorgt voor haar vernietiging. Eenzelfde strijd, maar meer gespreid in de tijd, aanschouwt ook Nephi in zijn visioen (1 Nephi 14:11-17). Noteer echter dat Johannes nergens de term “kerk” gebruikt om de “moeder der hoeren” te omschrijven. Dat blijft kenmerkend voor het Boek van Mormon.⁴ De verwijzing naar Babylon sluit aan bij een oudtestamentische traditie: bekend als vijand van Israël, als locatie van gevangenschap en als goddeloze stad, staat Babylon symbool voor het omgekeerde van Zion.

Die verbreding, van een mogelijk specifieke instelling zoals 1 Nephi 13 suggereert, naar een allesomvattend bedreigend geheel, wordt blijkbaar gemeengoed in de religieuze gedachtegang onder de Nephieten. Zo’n veertig jaar later noteert Jakob, een jongere broer van Nephi, als woorden van God:

“Welnu, om deze reden, dat mijn verbonden zullen worden vervuld ... moet Ik de geheime werken van duisternis en van moord en van gruwelen wel vernietigen. Daarom zal hij die Zion bestrijdt,

⁴ De vertaling “moeder der lichtekooien” in het Boek van Mormon is ongelukkig (1 Nephi 13:34; 14:16-17). De vroegere vertaling gaf hiervoor “moeder der hoeren”, in overeenstemming met alle Nederlandstalige standaardversies van de Openbaring van Johannes, die van “moeder van (de) hoeren” spreken – ook zo in de HSV-Bijbelversie die de kerk als standaardvertaling gebruikt. Een “lichtekooi” is een luchtig woord dat stilistisch niet goed past in deze werelddimensie van afschuw. “Lichtekooi” benadrukt het persoonlijk lichtzinnig karakter van een jonge vrouw – en legt daarbij de verantwoordelijkheid bij de vrouw –, terwijl “hoer”, als algemeen woord, ook de rol van de vrouw als slachtoffer van “hoererij” of prostitutie oproept. Men kan immers interpreteren dat “moeder van hoeren” ook verwijst naar de seksindustrie en de exploitatie van vrouwen. Men zou nooit spreken van “seks-exploitatie van lichtekooien”. Mogelijk heeft de vertaler-herziener van de jongste editie van het Boek van Mormon een onderscheid willen weergeven tussen “whore” en “harlot”, maar die twee Engelse termen zijn synoniem. Cf. *International Standard Bible Encyclopedia*: “HARLOT. This name replaces in the Revised Version (British and American) ‘whore’ of the King James Version”.

zowel Jood als andere, zowel slaaf als vrij man, zowel man als vrouw, omkomen; want zij zijn het die de hoer der gehele aarde zijn; want zij die niet voor Mij zijn, zijn tegen Mij, zegt onze God” (2 Nephi 10:16).

“De hoer der gehele aarde” wordt hier vereenzelvigd met alle mensen die Zion bestrijden, waarbij geen tussenstanden meer mogelijk zijn: wie niet voor Mij is, is tegen Mij.

In onze tijd herneemt Leer en Verbonden 88:94 het beeld, geplaatst in de periode net voorafgaand aan de eerste opstanding:

“En een andere engel zal zijn bazuin laten schallen, zeggende: Die grote kerk, de moeder der gruwelen, die alle natiën heeft doen drinken van de wijn van de drift van haar ontucht, die de heiligen Gods vervolgt, die hun bloed vergoot — zij die zit op vele wateren en op de eilanden der zee — zie, zij is het onkruid der aarde; zij wordt in bundels gebonden; haar banden worden sterk gemaakt, niemand kan ze losmaken; daarom is zij klaar om te worden verbrand.”

2.4 Van meerdere kerken naar slechts twee

Terwijl 1 Nephi 13:5 spreekt over meerdere kerken, waarvan één de “grote en gruwelijke” is, vernauwt 1 Nephi 14:10 dit tot een dualisme: “Zie, er zijn slechts twee kerken: de ene is de kerk van het Lam Gods, en de andere is de kerk van de duivel; daarom, wie niet tot de kerk van het Lam Gods behoort, behoort tot die grote kerk die de moeder der gruwelen is; en zij is de hoer der gehele aarde”. Die tegenstelling sluit aan bij de visie van de apocalyptische eindstrijd tussen goed en kwaad.

De vraag is dan of “andere kerken”, als organisaties, tot het ene of het andere kamp horen. Reeds in 1829 maakt een van de vroegste openbaringen aan Joseph Smith duidelijk dat er buiten “de kerk van de duivel” meerdere kerken kunnen zijn die niet tot dat slechte kamp horen: “Bestrijdt geen enkele kerk, behalve de kerk van de duivel” (Leer en Verbonden 18:20).

Die uitnodiging om in dat perspectief geen enkele kerk te bestrijden sluit aan bij een algemene houding van tolerantie en openheid die Joseph Smith ten overstaan van andere kerken betoonde.

3 Mormoonse verklaringen over “de grote en gruwelijke kerk”

Slechts een zeer kleine minderheid van kerkleiders heeft ooit gepoogd heeft de grote en gruwelijke kerk met een specifieke kerk of beweging te identificeren. Hun verklaringen gaan in uiteenlopende richtingen en tonen hoe de tijdsgeest en persoonlijke overtuigingen in de identificatie meespelen.

3.1 Joseph Smith: respect voor anderen en voor elke goede inbreng

Joseph Smith heeft “de grote en gruwelijke kerk” nooit geïdentificeerd. Het verslag van het eerste visioen vermeldt wel dat, volgens de Heer, de geloofsbelijdenissen van de verschillende sekten “een gruwel in zijn ogen waren; dat die belijders allen verdorven waren”, maar die uitspraken leggen de nadruk meer op afgesloten geloofsbelijdenissen en op wie ze zo verdedigt (in het Engels *creeds* voor *geloofsbelijdenissen* en *professors* voor *belijders*). De herstelling van de kerk deed het evangelie uit het keurslijf van afgesloten geloofsbelijdenissen breken dank zij de principes van levende openbaring en steeds toenemende kennis.

Joseph Smith zelf heeft zich nooit negatief over andere kerken uitgelaten, integendeel. Voor hem waren authentieke waarheden ook in andere kerken of religies te vinden:

“Bezitten de Presbyterianen enige waarheid? Ja? Hebben de Baptisten, Methodisten, enz. enige waarheid? Ja. Ze hebben allen waarheid vermengd met dwaling. Wij moeten alle goede en ware beginselen in de wereld verzamelen en als schatten koesteren, of we worden geen ware mormonen.”⁵

Ook bekeerlingen uit protestantse kerken voelden niet aan dat de kerk waarin zij waren opgegroeid tot een “grote en gruwelijke” zou behoren. Sidney Rigdon (1793-1876), raadgever van Joseph Smith en oorspronkelijk een Baptistische dominee, erkende wel dat de geschiedenis van de godsdienst er een van “waanzin en slechtheid” was, “behalve in dat gedeelte van de mensheid die directe openbaring van God ontving”.⁶ Daarmee liet hij verstaan dat buiten institutionele kaders er steeds individuen zijn geweest tot wie God sprak. Die visie sloot aan bij het beeld van de oorspronkelijke kerk die de “wildernis” was ingedreven, maar daarom niet uitgeroeid. Zoals hierboven al gemeld, roept de herstelling de kerk terug uit de wildernis: “En voorwaar, voorwaar, Ik zeg u dat Ik deze kerk heb gevestigd en uit de wildernis tevoorschijn heb geroepen” (Leer en Verbonden 33:5).

Ook Brigham Young deelde die genuanceerde visie, waarbij oorspronkelijke waarheden over de wereld versnipperd liggen en het mormonisme tot taak heeft die te zoeken en te integreren:

“Voor mij moet het plan van zaligheid alle kennis omvatten die er in de wereld te vinden is, of het is niet van God. Zulk een plan integreert elk systeem van ware leer op aarde, of die nu van kerkelijke, morele, filosofische of burgerlijke oorsprong is: het integreert alle goede wetten die sinds de dagen van Adam tot nu gemaakt zijn ... Het neemt van links en van rechts, en brengt alle waarheid samen in één systeem.”⁷

In 1843, een jaar voor zijn dood, verklaarde Joseph Smith dat hij bereid was te sterven voor de rechten van presbyterianen, baptisten, katholieken of gelijk welke strekking.⁸ Zo bevestigde hij Geloofsartikel 11, dat hij een jaar daarvoor geschreven had: “Wij eisen het goed recht de almachtige God te aanbidden volgens de stem van ons eigen geweten, en kennen alle mensen hetzelfde goed recht toe: laat hen aanbidden hoe, waar of wat zij willen”. Het principe had hij al in de praktijk omgezet: de *Nauvoo City Ordinance* van 1841, die de stadsregels van de door de mormonen gestichte stad Nauvoo bepaalde, stelde dat aanhangers van gelijke welke kerk of strekking volledige vrijheid en gelijke rechten genoten.

⁵ B. H. Roberts (ed.) *History of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints – Period I. History of Joseph Smith, the Prophet. By himself*, Vol. 5 (Salt Lake City: Deseret Book, 1949, rpt 1970), 517.

⁶ Sidney Rigdon, “Faith of the Church of Christ in These Last Days, No.V” *The Evening and the Morning Star* 2, no. 22 (July 1834), 170.

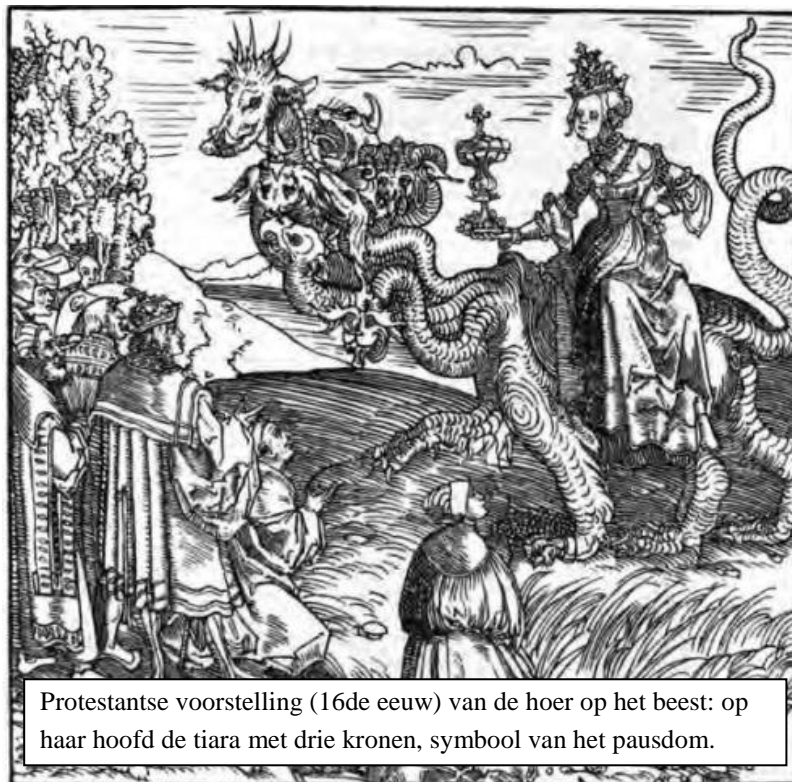
⁷ *Journal of Discourses*, vol. 7 (London: Latter-day Saints Book Depot, 1860), 148.

⁸ *History of the Church*, vol. 5, 498–99.

3.2 Andere vroege stemmen: de hoer van Babylon is de katholieke kerk

De grote meerderheid van mormoonse bekeerlingen in de negentiende eeuw kwam uit protestantse kringen. In die kringen heerste al sinds de zestiende eeuw een uitgesproken anti-katholicisme, versterkt door een lange geschiedenis van conflicten en vervolgingen. Vele protestanten groeiden op met de overtuiging, al verkondigd door Maarten Luther, dat de Rooms-katholieke kerk de “hoer van Babylon” was. Men verwees

daarbij naar de apocalyptische beschrijving van Johannes in Openbaring. Die spreekt immers over de grote hoer gezeten op een beest met zeven koppen en verklaart die koppen als “zeven bergen waarop de vrouw zit” – wat begrepen werd als Rome, de stad van de zeven heuvelen (Openbaring 17:9). Het werd een bekende verklaring in protestantse middens. De inquisitie zagen zij als voorbeeld van de vervolgingen van de “hoer van Babylon” tegen de ware gelovigen. De Europeanen die vanaf de zeventiende eeuw naar de Engelse kolonies in Amerika emigreerden waren voor een groot deel fervente protestanten – Nederlandse anabaptisten, Duitse mennonieten, Scandinavische lutheranen, Franse hugenoten, Engelse puriteinen en quakers. De latere grondleggers van de onafhankelijke Verenigde Staten, ondanks een Constitutie die de scheiding van kerk en staat vooropstelde, profileerden hun land als een protestantse natie, met een uitgesproken afkeer van Rome en zijn “papisme”.⁹

Protestantse voorstelling (16de eeuw) van de hoer op het beest: op haar hoofd de tiara met drie kronen, symbool van het pausdom.

Protestantse voorstelling (16de eeuw) van de hoer op het beest: op haar hoofd de tiara met drie kronen, symbool van het pausdom.

Die negatieve visie over het katholicisme paste ook goed in de verkondiging van de mormoonse boodschap, namelijk de Grote Afval na de dood van de apostelen, en eeuwen later gevolgd door de Herstelling. In die visie was de katholieke kerk ontstaan uit de wijzigingen van de oorspronkelijke leringen en uit de invoering van bijkomende rituelen en misbruiken. Protestanten konden zich makkelijker vinden in het verhaal van deze afval. Bovendien bood het mormonisme een oplossing voor het probleem van het verloren goddelijk gezag: hemelse boodschappers hadden dit gezag hersteld.

Niet verwonderlijk dus dat mormoonse bekeerlingen hun protestantse visie op de katholieke kerk behielden, zeker in het licht van de passages in 1 Nephi 13 en 14. Artikelen in de vroege tijdschriften van de kerk bevestigden dit (in een periode waar kerkleden redelijk vrij eigen meningen in officiële kerkkanalen konden publiceren). In 1834 beschreef Oliver Cowdery (1806–1850), tweede in autoriteit naast Joseph Smith, de katholieke kerk als de hoer van Babylon en verwees naar de gekende protestantse aantijgingen: Maria- en heiligenverering, pauselijk machtsmisbruik, vervolging

⁹ Elizabeth Fenton, *Religious Liberties: Anti-Catholicism and Liberal Democracy in Nineteenth-Century US Literature and Culture* (Oxford University Press, 2011).

van heretici en betaalde clerus.¹⁰ Ook andere kerkleiders herhaalden die protestantse overtuiging. In 1841 publiceerde apostel Parley P. Pratt (1807–1857) een artikel waarin ook hij verwees naar de protestantse visie over “de moeder her hoeren”, dus de “moederkerk”. Maar hij trok de lijn door naar de takken die vanuit die “slechte boom” voortkwamen – dus ook de afgebroken anglicaanse en protestantse kerken deelden in de aard van de stam.¹¹ Het werd een belangrijk argument om protestanten te bekeren tot het mormonisme: aangezien protestantse kerken zich hadden afgescheurd van een corrupte boom zonder goddelijk gezag, konden die afscheuringen evenmin door God erkend zijn.

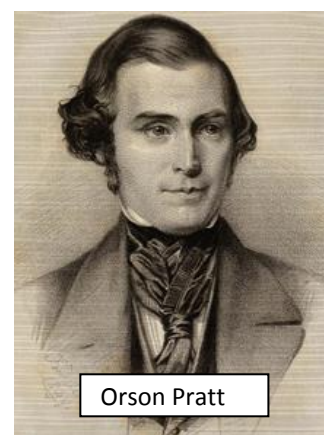
Nog een ander fenomeen versterkte de gangbare visie over de katholieke kerk. Toen het zendingswerk in andere landen aanvatte, bleek al snel dat katholieke landen bitter weinig bekeerlingen opleverden. Zendelingen weten het telkens opnieuw aan de invloed van de “moeder der hoeren”.

Leden in die periode hadden uiteenlopende opinies over het tijdstip wanneer de “grote en gruwelijke” kerk was ontstaan, of wanneer het verlies van het priesterschap een feit was. Sommigen situeerden de breuk op het moment van de dood van de laatste apostel, anderen zagen het verlies van het gezag en de ermee samengaande verbroekeling en afval als een gradueel proces, voor de enen voltooid in de tweede eeuw van onze tijdrekening, voor anderen pas in de vijfde eeuw.¹² Die laatste opvatting maakte het mogelijk om duidelijker de groeiende politieke macht van de pausen als kenmerkend voor de grote en gruwelijke kerk te bepalen, en niet de periode die eraan voorafging.

3.3 Verbreding naar het hele afvallige christendom

Sommige mormoonse leiders, zoals apostel Orson Pratt (1811-1881), broer van Parley, namen een scherpere toon aan. Orson Pratt stond bekend om zijn pathos wanneer hij op zending pamfletten schreef:

“De poorten der hel beheersen de katholieke moeder van hoeren, en al haar protestantse dochters; maar de apostolische Kerk van Christus verblijft veilig in de woonst van eeuwige gelukzaligheid, waar zij zal verblijven tot de afvallige katholieke kerk, met al haar pausen en bisschoppen, en samen met al haar hoerendochters in de hel gestort zal worden; en dan zal men zeggen: ‘Verheug u over haar, gij hemel, en gij, heilige apostelen en profeten; want God heeft zich voor u op haar gewroken’.”¹³

¹⁰ Gectieerd in Matthew J. Grow, "The Whore of Babylon and the Abomination of Abominations: Nineteenth-Century Catholic and Mormon Mutual Perceptions and Religious Identity," *Church History* 73, no. 1 (2004): 139–167.

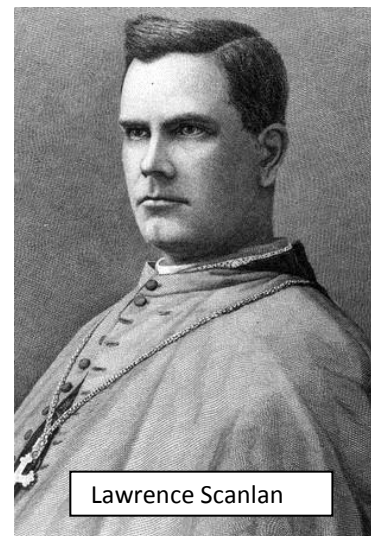
¹¹ Parley P. Pratt, "Grapes from Thorns and Figs from Thistles," *Millennial Star* 1 (January 1, 1841): 236–237.

¹² Christopher C. Jones and Stephen J. Fleming, "'Except among that Portion of Mankind': Early Mormon Conceptions of the Apostasy," in Miranda Wilcox and John D. Young (eds.), *Standing Apart: Mormon Historical Consciousness and the Concept of Apostasy* (Cary: Oxford University Press, 2014), 55–76.

¹³ Orson Pratt, *Divine Authenticity of the Book of Mormon*, pamflet (omstreeks 1850), 39–44. Hernomen in Orson Pratt, *A Series of Pamphlets of the Doctrines of the Gospel* (Liverpool, 1884). Reprint (London: Forgotten Books, 2013), 212–213. Ook in Orson Pratt, *Writings of an Apostle, Orson Pratt*, n° 6 (Salt Lake City: Mormon Heritage Publishers, 1976), 84.

Maar deze en andere agressieve verklaringen van de onafhankelijk-denkende Orson Pratt vielen niet in de smaak van kerkpresident Brigham Young en van andere apostelen. Meer dan eens werd Orson Pratt op het matje geroepen en werden zijn publicaties als onjuist afgewezen.¹⁴ Men kan Pratt's uitspraken in de context van de tijd begrijpen: zijn scherpe tong was ook een reactie op de hevige kritiek die katholieke en protestantse kerken in die periode op het jonge mormonisme ontketenden. In die stroom van polemische publicaties was de vijandschap wederzijds. En toen in de jaren 1880 de Amerikaanse regering haar furieuze campagne tegen de mormoonse polygamie tot een hoogtepunt bracht, beschouwden sommige mormoonse kerkleiders de hele protestantse, schijnheilige Amerikaanse maatschappij als de hoer van Babylon door te wijzen op het overspel en de prostitutie die er welig tierden.¹⁵

In Utah, onder de mensen zelf, was er van die vijandschap amper iets te merken. Toen vanaf de jaren 1870 ook protestanten en katholieken zich in Utah en omstreken begonnen te vestigen, wijzen talrijke voorbeelden aan dat zij probleemloos met de mormoonse bevolking konden samenleven. Brigham Young kwam persoonlijk tussen zodat de katholieke kerk een ideale locatie bekwam voor haar eerste kerkgebouw in Salt Lake City. Van 1873 tot 1915 zorgde de katholieke bisschop van Utah, Lawrence Scanlan, voor goede relaties met de mormoonse kerk. Hij werd uitgenodigd om aan het mormoonse publiek meer over het katholicisme te vertellen, droeg een mis op met steun van een mormoons koor en werd verzocht de katholieke leer uit te leggen in het mormoons tijdschrift *The Improvement Era*.¹⁶ In die sfeer van goede menselijke relaties dacht geen mormoon er aan om tegen Monseigneur Scanlan te zeggen dat de katholieke kerk de hoer van Babylon was.¹⁷

3.4 Vanaf 1890: assimilatie en diplomatie

In 1890 gaf kerkpresident Wilford Woodruff (1807–1898) uiteindelijk toe aan de politieke en economische druk en werd een einde aan het sluiten van “meervoudige huwelijken” gesteld. Zo raakte de kerk langzaam uit haar isolement en trad ze in een proces van assimilatie in de Amerikaanse maatschappij. De kerk verlangde ernaar om als een respectabele christelijke kerk aanzien te worden. Dat ging samen met diplomatieke verklaringen om vroegere vijandig-klinkende uitspraken te nuanceren en meer begrip te tonen voor de geschiedenis en de inzet van andere kerken. Het hierboven gemeld artikel van Monseigneur Scanlan, deel van een reeks over allerlei godsdiensten in *The Improvement Era*, typeert die goodwill.

¹⁴ Zie Gary James Bergera, “The Orson Pratt—Brigham Young Controversies: Conflict Within the Quorums, 1853–1868,” *Dialogue: A Journal of Mormon Thought* 13, no. 2 (1980): 7–49.

¹⁵ Zie Davis Bitton, “Polygamy Defended: One Side of a Nineteenth-Century Polemic,” in *The Ritualization of Mormon History and Other Essays* (Urbana: University of Illinois Press, 1994), 34–53; David J. Whittaker, “Early Mormon Polygamy Defenses,” *Journal of Mormon History* 11 (1984): 43–63.

¹⁶ Lawrence Scanlan (Rev.), “The Doctrines and Claims of the Roman Catholic Church,” *The Improvement Era* (November 1897): 12–26.

¹⁷ Zie Grow, “The Whore of Babylon,” 153–156.

B. H. Roberts

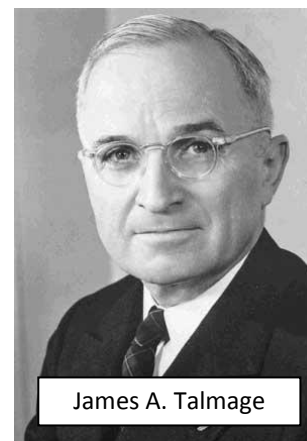
Toonaangevend voor de nieuwe benadering was historicus B. H. Roberts (1857–1933), lid van het Eerste Quorum van Zeventig. In 1902 verklaarde hij dat de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen niet de enige kracht is die de Heer gebruikt om de beloftes van vroegere profeten in vervulling te laten gaan.¹⁸ In 1906 legde hij uit dat “de kerk van de duivel” bestaat uit “het hele rijk van Satan”, waartoe ook zondige kerkleden kunnen behoren, inclusief in de mormoonse kerk. Wat andere kerken betreft, “in zoverre zij delen van christelijke waarheid bewaard hebben – en elk van hen houdt een mate van waarheid in – zijn ze in diezelfde mate aannemelijk voor de Heer”. Al deze kerken zijn deel van “het rijk van gerechtigheid”.¹⁹ Volgens Roberts heeft de mormoonse kerk geen exclusief recht op openbaring: “God verwekt wijze mannen en profeten hier en ginds onder alle mensenkinderen, in hun eigen taal

en nationaliteit, en hij spreekt tot hen door middelen die zij kunnen verstaan ... Al de grote leraren zijn dienaars van God, onder alle natiën en in alle tijdperken. Zij zijn geïnspireerd, aangesteld om Gods kinderen te onderwijzen naar gelang van de omstandigheden waarin ze leven.”²⁰

In de conferentie van april 1921 verklaarde apostel Orson F. Whitney (1855–1931):

“God heeft niet alleen zijn verbondsvolk, maar ook andere volkeren gebruikt om zijn oogmerken te volbrengen – een werk zo ontzagwekkend, verheven, en al bij al te zwaar om door deze kleine groep heiligen alleen te worden verricht ... Doorheen alle tijden hebben mannen die het Heilige Priesterschap droegen – patriarchen, profeten, apostelen en anderen – in de naam van de Heer gehandeld, de dingen uitgevoerd die hij van hen verlangde. Ook andere goede en grote mannen, die het Priesterschap niet droegen, maar die beschikten over diepe gedachten, grote wijsheid en een verlangen om hun medemensen op te bouwen, zijn door de Almachtige naar vele natiën uitgezonden om hen, niet de volheid van het evangelie te geven, maar wel dat gedeelte van de waarheid dat zij konden ontvangen en wijselijk gebruiken.”²¹

Die diplomatieke verklaringen konden echter spanningen met andere kerken niet vermijden. Zendelingen bleven uitgaan om bekeerlingen te winnen. Om mensen van de herstelling te overtuigen moesten zij noodzakelijkerwijs over de Grote Afval spreken, over het verlies van het priesterschap en de ongeldigheid van de doop zonder het juiste gezag. Dat bleef een rechtstreekse aanval op de aanspraken van het katholicisme en andere christelijke kerken. In 1909 verscheen het boek van apostel James A. Talmage (1862-1933), *The Great Apostasy*, later in vele talen vertaald, waaronder het Nederlandse *De Grote Afval*. De diplomatieke Talmage legt nergens expliciet de band met “de grote en gruwelijke kerk” en zijn boek onderhoudt een waardige, zelfs

James A. Talmage

¹⁸ Geciteerd in Leonard J. Arrington and Davis Bitton, *The Mormon Experience: A History of the Latter-day Saints*, 2nd ed. (Urbana: University of Illinois Press, 1992), 257.

¹⁹ Brigham H. Roberts, *Conference Report*, April 1906, pp. 14–15. Ook gepubliceerd in B. H. Roberts, *Defense of the Faith and the Saints*, vol. 1 (Salt Lake City: The Deseret News, 1907), 34.

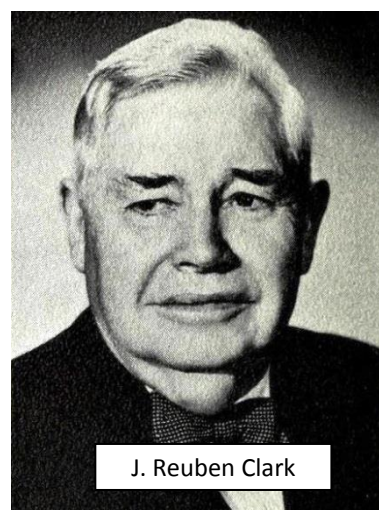
²⁰ Brigham Henry Roberts, *Defense of the Faith and the Saints*, vol. 1 (Salt Lake City: Deseret News, 1907), 512–13.

²¹ Orson F. Whitney, *Conference Report*, April 1921, 32–33.

academische toon met veel verwijzingen naar externe bronnen. De boodschap is echter duidelijk: tijdens de eerste eeuwen van het christendom takelde het zuivere evangelie af door de vermenging met allerhande filosofieën, door de verbroekeling over tal van tendensen en door de ruziënde concilies waaruit de katholieke en andere kerken ontstonden. In het laatste hoofdstuk laat de beschrijving van de gruwelen onder tal van middeleeuwse pausen de lezer zijn eigen conclusies trekken. Decennialang was Talmage's boek een klassieker voor mormonen en het wordt nog steeds in herdruk aangeboden en gebruikt. Typisch aan de benadering, die sterk ingang vond in het mormoonse denken, is een chronologische visie op de "donkere middeleeuwen", beheerst door een oppermachtig en gruwelijk pausdom en gevolgd door de Renaissance en de Hervorming. Die Hervorming, met zijn vrije studie van de Schriften, zijn verruiming van de geesten en zijn strijd voor godsdienstvrijheid, effende het pad voor de Herstelling drie eeuwen later.²²

3.5 Midden twintigste eeuw: uitgesproken anti-katholieken

De overtuiging dat de katholieke kerk als historische organisatie nauw verbonden was met de "grote en gruwelijke kerk" bleef dus ongetwijfeld levendig in de eerste helft van de twintigste eeuw, maar werd eerder mondeling doorgegeven. In de algemene conferentie van april 1946 gaf J. Reuben Clark (1871-1961), raadgever in het Eerste Presidium, een toespraak over "de grote en gruwelijke kerk, de hoer van de hele aarde". Ironisch voegde hij er aan toe: "Ik ga niet zeggen welke kerk dat is, hoewel ik er een heel duidelijk idee over heb".²³ Mormoonse toehoorders wisten precies wat hij bedoelde. In Utah waren namelijk in die periode spanningen tussen de mormoonse kerkleiding en de plaatselijke katholieke clerus gegroeid: van mormoonse zijde verdroeg men niet dat katholieke publicaties kritiek op het mormonisme suggereerden, terwijl de katholieke kerk de mormoonse prediking over de Grote Afval en het zendingswerk onder katholieken als onaannemelijk beschouwde. Tal van incidenten vertroebelden de relaties.²⁴

In het zog van Talmage's boek werd het onderwijzen van de geschiedenis van "de grote afval" in zondaglessen ernstig genomen. Van 1952 tot 1954 waren de jaarlesboeken voor de Melchizedekse priesterschap volledig aan de afval in het christendom gewijd, met hoofdstukken op academisch niveau over onder meer het concilie van Nicea, het cesaro-papisme en het monotheïetisme.²⁵ Net zoals bij Talmage, omzeilden deze lesboeken een duidelijke identificatie van de "de grote en gruwelijke kerk", maar elke lezer kon makkelijk zijn eigen conclusies trekken.

²² Die chronologische visie in goed afgelijnde periodes zou later, bij het einde van de twintigste eeuw, genuanceerd worden door het herwaarderen van de "donkere middeleeuwen" als toch niet zo donker. Zie Eric Dursteler, "Inheriting the 'Great Apostasy': The Evolution of Mormon Views on the Middle Ages and the Renaissance," *Journal of Mormon History* 28, no. 2 (2002), 23–59.

²³ President J. Reuben Clark, Jr., *Conference Report*, April 1946, 156.

²⁴ Zie Gregory A. Prince and Gary Topping, "A Turbulent Coexistence: Duane Hunt, David O. McKay, and a Quarter-Century of Catholic-Mormon Relations," *Journal of Mormon History* 31, no. 1 (2005):142–163.

²⁵ James L. Barker, *The Divine Church down through Change, Apostasy therefrom, and Restoration, Being a course of study for the Melchizedek Priesthood Quorums*, 3 vols. (Salt Lake City: The Council of the Twelve Apostles of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 1952, 1953, 1954). Barker was een bekend linguïst en professor aan BYU.

Bruce R. McConkie

In 1958 identificeerde Bruce R. McConkie (1915-1985) de katholieke kerk expliciet als “kerk van de duivel” in zijn boek *Mormon Doctrine*, en nog wel op een agressieve manier. McConkie was op dat moment lid van het Eerste Quorum van Zeventig. Hij was de schoonzoon van Joseph Fielding Smith, toen president van het Quorum van Twaalf, en zou zelf in 1972 tot apostel geroepen worden. Zijn volumineuze boek was opgevat als een encyclopedie die alfabetisch tal van doctrinale onderwerpen aansneed. Onder de hoofding “Church of the Devil” werd de lezer simpelweg verwezen naar “Catholic Church”. Onder de hoofding “Catholic Church” verklaarde McConkie onomwonden dat deze de kerk is die Nephi in zijn visioen zag. “Nephi zag dat de duivel er de grondslag van was en ook de moorden, weelde, hoererij, vervolgingen en slechte begeerten die historisch deel zijn geweest van deze satanische organisatie.”²⁶ Omwille van McConkie’s reputatie en zijn kordate aanpak van tal van

onderwerpen, kende *Mormon Doctrine* meteen een enorm succes. Sommige ideeën van McConkie zouden ook een grote invloed hebben op de latere leermaterialen voor Seminarie en Instituut.

De toenmalige kerkpresident, David O. McKay (1873-1970), was echter niet opgezet met het werk van McConkie en liet het grondig evalueren door enkele andere apostelen, die er tal van niet-officiële leringen in vaststelden. McConkie werd verplicht zaken te wijzigen voor de volgende editie, die er echter pas acht jaar later kwam. De uitleg bij “kerk van de duivel” wijzigde daarbij in:

“De titels *kerk van de duivel* en *grote en gruwelijke kerk* worden gebruikt om alle kerken en organisaties te identificeren, welke ook hun naam of aard is, of zij nu politiek, filosofisch, onderwijskundig, economisch-sociaal, burgerlijk of religieus zijn, die tot doel hebben mensen op een pad te plaatsen dat hen wegleidt van God en van zijn wetten en dus weg van redding in het koninkrijk van God.”²⁷

Die verbreding van het begrip vermeed wel de katholieke kerk bij naam te noemen, maar de invulling stond nog altijd toe de katholieke kerk als een afvallige instelling te beschouwen die mensen niet naar redding in Gods koninkrijk leidt, en dus deel van de kerk van de duivel. Dat bleef de teneur van de boodschap, in de lijn van het concept van de Grote Afval. De schoonvader van Bruce R. McConkie, Joseph Fielding Smith, president van het Quorum der Twaalf Apostelen van 1951 tot 1970, en kerkpresident van 1970 tot 1972, stond evenzeer bekend om zijn kordate uitspraken over de katholieke kerk. In zijn bekende reeks *Answers to Gospel Questions* gaat hij gedetailleerd in op katholieke leringen die duidelijk maken “waarom de katholieke kerk niet de kerk is die de Heer heeft ingesteld”: leer van de erfzonde, doop door besprenkeling, kinderdoop, afwijkende kerkorganisatie, geen levende openbaring, Mariaverering, aflaten en de leer van de eucharistie.²⁸

Joseph Fielding Smith

²⁶ Bruce R. McConkie, *Mormon Doctrine* (Salt Lake City: Bookcraft, 1958), 130.

²⁷ Bruce R. McConkie, *Mormon Doctrine*, second edition (Salt Lake City: Bookcraft, 1966), 137–138.

²⁸ Joseph Fielding Smith, “Catholic Faith and Biblical Doctrines,” *Answers to Gospel Questions*, Volume III (Salt Lake City: Bookcraft, 1960), 174–184.

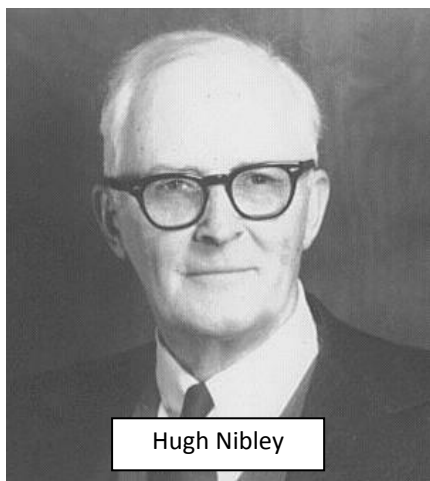
Ook andere apostelen in die periode waren door eenzelfde overtuiging beziel. Ik herinner me nog levendig een toespraak van apostel Mark E. Petersen (1900-1984), op een haardvuuravond voor onderzoekers in Antwerpen in 1964 – ik was toen achttien jaar. Daarin beschreef Elder Petersen satirisch niet alleen wandaden van pausen, maar richtte ook gelijkaardige pijlen op de Anglicaanse kerk en andere protestantse gezindten. Voor sommige kerkleiders was het de stijl van de tijd.

3.6 Verbreding naar alles wat de zuivere waarheid verdraait

Bruce R. McConkie van zijn kant, ondanks herhaalde verzoeken om voorzichtiger met uitspraken te zijn, bleef zijn eigen meningen verkondigen. In 1982 verscheen *The Millennial Messiah*, waarin hij de kerk van de duivel als volgt beschreef:

“De kerk van de duivel is elk kwaad en elke wereldlijke organisatie op aarde. Het zijn alle systemen, zowel christelijk als niet-christelijk, die het zuivere en volmaakte evangelie verdraaid hebben; het zijn al de regeringen en machten die tegen de goddelijke wil ingaan; het zijn de instellingen en politieke partijen en vakbonden die twist zaaien en conflicten oogsten. Het is communisme; het is Islam; het is Boeddhisme; het is modern Christendom in al zijn onderdelen. Het is Duitsland onder Hitler, Rusland onder Stalin, en Italië onder Mussolini. Het is de zondige mens die in kerken spreekt, die het woord voert in justitiegebouwen en die legers aanvoert. En haar hoofdkwartieren zijn overal – in Rome en Moskou, in Parijs en London, in Teheran en Washington – overal waar kwade machten, van kerk, staat of gemeenschap, beïnvloed kunnen worden.”²⁹

Anderzijds kon McConkie ook de nuance hanteren die vroegere mormoonse kerkleiders vermeldden: naast de verdorvenheid in het institutionele kader “leefden er tijdens de donkere middeleeuwen vele goede en edele zielen” die “leiding ontvingen van de Geest”.³⁰

Hugh Nibley

Een andere stem was die van Hugh Nibley (1910-2005), de meest gezaghebbende mormoonse academicus over de oudheid. Bij de bespreking van de grote en gruwelijke kerk benadrukte Nibley, zoals Talmage jaren ervoor, de grondige wijzigingen in doctrine en ritueel in de eerste eeuwen van het christendom. Maar in plaats van die wijzigingen als een versnippering onder vele kerken te zien, beschouwde Nibley ze als kenmerkend voor een “oecumenisch composiet” omdat al die kerken, en diegene die er later uit groeiden, dezelfde fundamentele kenmerken vertonen: verwerping van levende openbaring, de omschrijving van God als een mysterie, allegorische en filosofische verklaringen, en rituelen van Romeinse en heidense oorsprong. Nibley wijst ook op het

bloedvergieten tussen de facties en op de begeerte naar rijkdom van “alle hoge kerkleiders” in die kerken, tot op heden. Voor Nibley vormen ze allemaal een soort wereldkerk die hij tegenover de kerk van het Lam Gods stelt.³¹

²⁹ Bruce R. McConkie, *The Millennial Messiah: The Second Coming of the Son of Man* (Salt Lake City: Deseret Book Company, 1982), 54.

³⁰ Bruce R. McConkie, *New Witness for the Articles of Faith* (Salt Lake City: Deseret Book, 1985), 477.

³¹ Hugh W. Nibley, *Teachings of the Book of Mormon, Part One* (Provo, Utah: Foundation for Ancient Research and Mormon Studies, 2004), 155–162. De uitspraken van Nibley komen uit vroegere publicaties.

3.7 Eind jaren 1980: nieuwe diplomatieke bijsturingen

In de jaren 1980 wilde de kerkleiding af van het imago dat de mormoonse kerk geen christelijke kerk is. De naam “Jezus Christus” werd vergroot afgebeeld in het logo van de kerk. Kritiek op andere kerken, ook in het zendingswerk, werd taboe. De les over de Grote Afval, die vroeger een prominente plaats in de zendingenlessen had, verschoof naar een later moment en werd sterk geminimaliseerd. De “correlatie”, met zijn nadruk op wereldwijde eenvormigheid en gecontroleerde publicaties, moest er ook voor zorgen dat algemene autoriteiten niet zomaar provocatieve stellingen konden pomen. Voor goede relaties met buitenlandse regeringen wilde de kerk ook de vriendschap van de belangrijkste nationale kerken winnen. Het werd daarom tijd om expliciet de katholieke kerk uit het plaatje van de grote en gruwelijke kerk te halen.

In 1988 verscheen in *The Ensign*, het officiële kerkelijk maandblad, een artikel van BYU professor Stephen E. Robinson.³² Die stelde dat “geen enkele gekende historische kerk, gezindte of groep van gelovigen beantwoordt aan al de criteria voor de grote en gruwelijke kerk ... De rol van Babylon is gespeeld door veel verschillende instanties, ideologieën en kerken in veel verschillende periodes”. Robinson argumenteerde dat de Rooms-katholieke kerk onmogelijk de “grote en gruwelijke kerk” van Nephi’s visioen kon zijn: de Roomse kerk ontstond pas later, lang nadat de “gruwelijke kerk” waardevolle delen van de Schriften had weggenomen, want die ingrepen moesten vlak na de dood van de apostelen gebeurd zijn. Robinson situeert het ontstaan van de Rooms-katholieke kerk pas in 1054 n.C., ten tijde van het schisma dat de Westerse kerk en de Byzantijnse kerken van elkaar scheidde. En zelfs als men het jaar 313 – toen keizer Constantijn het christendom als staatsgodsdienst proclameerde – als begin van de Roomse kerk aanneemt, dan nog, beweert Robinson, was dit na de periode van ingrepen in de keuze van de Schriften.³³ De auteur zoekt naar de krachten die kort na de dood van de apostelen het oorspronkelijke evangelie vervormd hebben. Hij vereenzelvigd die met de hellenisering van het christendom, namelijk de invloed van Griekse filosofieën op de christelijke boodschap:

“De historisch gruwelijke kerk van de duivel is die afvallige kerk die het ware Christendom in de eerste en tweede eeuw verving. Zij onttroonde God in de kerk en verving hem door de mens door de principes van openbaring te verloochenen en in de plaats daarvan zich op het menselijk intellect te beroepen. Als een product van menselijke tussenkomst, waren haar geloofsbelijdenissen een gruwel voor de Heer, want die waren afgoderij: mensen die de scheppingen aanbaden, niet die van hun eigen handen, maar die van hun hun verstand.”

De zogenaamde hellenisering van de christelijke boodschap kan men inderdaad interpreteren als een vorm van “wegnemen van waardevolle delen” uit de Schriften, maar dat is nog maar één van de kenmerken van de grote en gruwelijke kerk die Nephi aanhaalt. In zijn visioen foltert en doodt die kerk ook de heiligen en zij begeert rijkdom, kostbare kleding en hoererij. Dat zijn geen kenmerken van de bewegingen die het vroege christendom uitdroegen, ook al vervormden zij sommige leringen.

³² Stephen E. Robinson, “Warring Against the Saints of God”, *Ensign*, January 1988. Het lesboek *Church History in the Fulness of Times – Teacher Manual* (2000) verwijst naar dit artikel als bron “how the Apostasy occurred primarily between the second half of the first century and the middle of the second century”.

³³ Het probleem met deze chronologie is dat ze voor katholieken zelf onaanvaardbaar is omdat de Rooms-Katholieke kerk zichzelf als teruggaand tot Petrus ziet. Elke historische christelijke kerk ziet zichzelf trouwens als bestaand vanaf de tijd van Christus. Als men, zoals Robinson, toch het ontstaan van die kerken op een latere datum plaatst, dan nog zijn ze gegroeid uit de vervormingen, zowel in doctrine als in rituelen, na de dood van de apostelen.

In dezelfde lijn stelt Dennis A. Wright in de semiofficiële *Encyclopedia of Mormonism*, onder de entry “grote en gruwelijke kerk”, dat de focus van de passages in 1 Nephi en in Openbaring op “vroegere factoren van afvalligheid in de Joodse en christelijke tradities” ligt, en niet op de latere Rooms-katholieke kerk.³⁴ Wright gaat er ook van uit dat Nephi eerder “typologisch dan wel historisch spreekt”, en dat hij bijgevolg alle zondige en negatieve krachten als deel van de kerk van de duivel beschouwt.

In de algemene conferentie van oktober 1991 herhaalde Howard W. Hunter, president van het Quorum der Twaalf, de uitspraken van Elder Orson F. Whitney van 1921, die we hiervoor aanhaalden:

“God heeft niet alleen zijn verbondsvolk, maar ook andere volkeren gebruikt om zijn oogmerken te volbrengen ... Ook andere goede en grote mannen, die het Priesterschap niet droegen, maar die beschikten over diepe gedachten, grote wijsheid en een verlangen om hun medemensen op te bouwen, zijn door de Almachtige naar vele natiën uitgezonden om hen, niet de volheid van het evangelie te geven, maar wel dat gedeelte van de waarheid dat zij konden ontvangen en wijselijk gebruiken.”³⁵

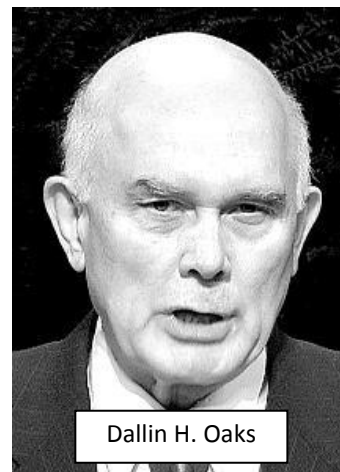
3.8 Tegenwoordig: de gruwel van valse leer en ongodsdienstigheid

Hoe luidt dan nu een soort “officiële” mormoonse definitie van de grote en gruwelijke kerk? De gids voor de leerkracht voor de bespreking van het Boek van Mormon vermeldt voor 1 Nephi 13:

“Benadruk dat de grote en gruwelijke kerk een symbool is van afvalligheid in al zijn vormen. Het is een voorstelling van alle valse leer, valse aanbidding en ongodsdienstige attitudes. Het is geen voorstelling van enige specifieke kerk in de wereld van vandaag.”³⁶

In 2014 gaf apostel Dallin H. Oaks de volgende uitleg over de grote en gruwelijke kerk:

“Profetieën in het Boek van Mormon beschrijven de ‘grote en gruwelijke kerk der gehele aarde, waarvan de duivel de grondlegger is’. Die ‘kerk’ zou ‘heerschappij over de gehele aarde, onder alle natiën, geslachten, talen en volken’ hebben. Ze wordt ‘boven alle andere kerken zeer gruwelijk’ genoemd en zou ‘voor de lof der wereld’ ‘de heiligen Gods in gevangenschap voeren’. Aangezien geen enkele religieuze gezindte — al dan niet christelijk — ooit ‘heerschappij’ over alle naties der aarde heeft gehad of het potentieel heeft om alle heiligen Gods in ‘gevangenschap’ te voeren, moet deze grote en gruwelijke kerk wel iets zijn dat veel doordringender en wijdverspreider is dan een enkele ‘kerk’ of zoals we die term tegenwoordig begrijpen. Het moet elke filosofie en organisatie zijn die zich tegen geloof in God keert. En de ‘gevangenschap’ waarin deze ‘kerk’ de heiligen wil voeren, zal geen lichamelijke opsluiting zijn, maar een gevangenschap van verkeerde ideeën.”³⁷

Dallin H. Oaks

³⁴ Dennis A. Wright, “Great and Abominable Church”, in Daniel H. Ludlow (ed.), *Encyclopedia of Mormonism* (Macmillan: New York, 1992).

³⁵ Howard W. Hunter, “The Gospel—A Global Faith”, *Conference Report*, October 1991.

³⁶ *Book of Mormon Gospel Doctrine Teacher’s Manual* (Salt Lake City: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 1999), 18.

In beide hierboven vermelde bronnen gaat het, om de grote en gruwelijke kerk te identificeren, om “valse leer”, “verkeerde ideeën”, “ongodsdienstige attitudes” en al wat “zich tegen geloof in God keert”. Vooral dit laatste primeert in de toespraak van Elder Oaks, waarbij hij stelt:

“De verwerping van een onbewijsbare God en de loochening van goed en kwaad hebben zeer veel invloed in de wereld van het hoger onderwijs. Het seculier humanisme, een moderne vorm van het humanisme, waarschijnlijk zo genoemd omdat ze nauw verbonden is met het secularisme, wordt al dan niet opzettelijk met het onderwijs op veel universitaire instellingen verweven. Voor gelovigen is het ongewenste element in de verschillende humanistische filosofieën dat ze het bestaan van God verwerpen en dat ze de absolute morele waarden, die hun oorsprong in zijn geboden hebben, terzijde schuiven.”

Deze benadering toont hoe het zoeken naar een eigentijdse identificatie van de “gruwelijke kerk” de invalshoeken enigszins wijzigt:

- Andere religies en kerken worden buiten schot gehouden. Men wil die niet alleen niet froisseren, maar ook de hand reiken in de gezamenlijke strijd voor het behoud van de plaats van religie in het openbare leven en in onderwijs.
- Ongodsdienstigheid wordt geïnterpreteerd als anti-godsdienstigheid, alsof wie niet in God gelooft zich daarom ook steeds keert tegen wie wel in God gelooft.
- Ongodsdienstigheid wordt telkens in één adem genoemd met “de loochening van goed en kwaad” en het “terzijde schuiven van absolute morele waarden”, alsof alleen wie in God gelooft een goed mens is en een moreel kompas heeft.
- De termen “seculier” en “humanisme” worden aan die interpretaties van “ongodsdienstigheid” gekoppeld.

De bezorgdheid om geloof en moraal bij Elder Oaks is uiteraard evident. Toch kan men zich de vraag stellen in welke mate een Amerikaanse invalshoek zijn formuleringen beïnvloedt. Op het moment van zijn toespraak tot een universitair gehoor op BYU-Idaho, in februari 2015, woedde de politieke strijd over de invloed van religie op de Amerikaanse wetgeving in alle hevigheid. Als gelovig jurist is Dallin H. Oaks een voorstander van het behoud van die invloed, terwijl anderen niet wensen dat bepaalde kerken sommige van hun regels aan alle burgers kunnen opleggen. Hoe men hier ook over oordeelt, buiten de Amerikaanse context roept de invloed van godsdienst op het openbaar leven zeker een ander perspectief op, bijvoorbeeld in islamitische landen die een strikte toepassing van de sharia vereisen of in landen waar een sterke nationale kerk het zendingswerk van andere kerken via haar politieke invloed hindert of laat verbieden. In die landen houdt religie het openbare leven en het onderwijs in zijn greep en legt de godsdienstvrijheid aan banden.

Vervolgens is “godsdienstigheid” evenmin een garantie van aanvaardbaar gedrag voor iedereen. Niet alle religies houden er dezelfde normen en waarden op na, bijvoorbeeld inzake echtscheiding, voorbehoedsmiddelen, sabbatrust, voedingswetten, vrouwenkleding, enzovoort. Wat voor de ene godsdienst onaanvaardbaar is, is toelaatbaar voor de andere, zodat het bepalen van “goed en kwaad” en van “morele waarden” geen kwestie van godsdienstigheid versus ongodsdienstigheid is, maar grotendeels afhangt van de betrokken religie. En dan spreken we nog niet over religieuze radicalisering die tot gruwel en bloedvergieten aanzet.

³⁷ Toespraak gegeven op BYU-Idaho op 25 februari 2015. Gepubliceerd in de *Ensign* en in de *Liahona* van maart 2015.

Ook het historisch perspectief belicht de beoordeling anders: als ongodsdienstigheid in de loop der jaren is toegenomen, dan is dat deels te wijten aan de afkeer die georganiseerde religie soms opwekt. Het lijkt er dan ook op dat “elke filosofie en organisatie die zich tegen geloof in God keert” eerder religies als politieke systemen viseert dan de individuele gelovige. Op het niveau van het individu zijn trouwens “ongelovigen” zelf zelden volledig ongelovig en staan ze tolerant tegenover niet-radicalen gelovigen.

Ten slotte dekken termen als “seculier” en “humanisme” volgens taal, land en cultuur verschillende ladingen. In het Amerikaans religieus taalgebruik heeft “seculier” een betekenis van anti-godsdienstigheid, terwijl het in andere landen positief verwijst naar de staat als losstaand van de ongepaste invloed van religie. Zo vinden velen het positief dat een land als Turkije een seculiere staatsvorm heeft en vreest men de afbraak ervan in het voordeel van islamisering. Landen waar een nationale kerk politieke invloed heeft, zoals de Grieks-Orthodoxe kerk in Griekenland, trachten mormoons zendingswerk te blokkeren. Seculiere democratieën daarentegen waarborgen godsdienstvrijheid. Ook de term “humanisme” als levensbeschouwing staat voor uiteenlopende betekenissen volgens de context. De overwegende West-Europese betekenis, met zijn nadruk op ethiek, redelijkheid en wereldburgerschap, verschilt in die zin van de Amerikaanse, waar humanisme een uitgesproken atheïstische toon aanneemt, precies uit reactie tegen de invloed van rechtsgeïnspireerde religie in de Amerikaanse politiek.³⁸

In zijn toespraak beperkt Elder Oaks zich tot enkele kenmerken, vermeld door Nephi, om een levensbeschouwing als seculier humanisme als deel van de gruwelijke kerk te beschouwen. Die kenmerken zijn, volgens Elder Oaks, het nastreven van “heerschappij over de gehele aarde” en het wegvoeren in “een gevangenschap van verkeerde ideeën”. Zelfs indien bepaalde ideologieën dat zouden beogen, Nephi vermeldde ook als kenmerken het doden van heiligen en het nastreven van rijkdom, kostbare kleding en hoererij. Geen vorm van humanisme, en evenmin van andere filosofieën die, buiten religie om, verbetering van de maatschappij nastreven, vertoont die kenmerken. Het illustreert hoe elke identificatie van de grote en gruwelijke kerk, die zich niet op alle kenmerken van Nephi baseert, alsnog ergens hapert.

Kerkleiders blijven ook teruggrijpen naar het diplomatiek standpunt dat in de eerste helft van de twintigste eeuw doorbrak, namelijk dat het mormonisme geen exclusief recht op waarheid heeft. In 2005 verwoordde apostel Boyd K. Packer het als volgt bij het bespreken van de Grote Afval:

“De gezagslijn van het priesterschap was verbroken. Maar het mensdom bleef niet in volledige duisternis of volstrekt zonder openbaring of inspiratie achter. De idee dat de hemelen na de kruisiging van Christus zijn gesloten en dat ze met het eerste visioen weer zijn opengegaan, is niet waar. Het licht van Christus bleef overal van kracht tot steun van de kinderen Gods; de Heilige Geest bleef vorsende zielen bezoeken. De gebeden van de rechtschapenen bleven niet onbeantwoord.”³⁹

Naar de media toe benadrukt de kerk haar respect voor andere kerken en gelovigen:

“Hoewel heiligen der laatste dagen geloven dat het gezag van God na de dood van de apostelen verloren ging, en dat er door goddelijke interventie een herstelling nodig was, verwerpen en bagatelliseren zij niet de geldigheid van andermans godsdienstige overtuiging:

- In de hedendaagse kerken zijn veel leerstellingen van Jezus Christus te vinden.

³⁸ Voor een korte introductie, zie [https://nl.wikipedia.org/wiki/Humanisme_\(levensbeschouwing\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Humanisme_(levensbeschouwing))

³⁹ Boyd K. Packer, “Het licht van Christus,” *Liahona*, april 2005.

- Leden van andere kerken die Jezus Christus aanvaardden en zijn beginselen proberen na te leven, hebben recht op goddelijke leiding en inspiratie.
- Trouwe christenen die geen lid van de mormoonse kerk zijn, kunnen toch in de hemel komen; en zij die leven volgens alle waarheid en licht die zij hebben ontvangen, hebben recht op meer licht en waarheid in het hiernamaals.
- Iedereen die Jezus Christus aanvaardt als de Zoon van God en de Verlosser van de wereld is een christen, ongeacht theologische verschillen.
- De Bijbel is een uitermate waardevolle openbaring van God vanwege de krachtige invloed die ervan uitgaat. En de waarde van de Bijbel wordt niet gebagatelliseerd door aanvullende Schriftuur.”⁴⁰

3.9 Een blijvend onderwerp voor studie en speculaties

Die fijngevoeligheden ten overstaan van anderen weerhouden mormoonse onderzoekers er niet van om 1 Nephi 13 en 14 verder uit te pluizen op zoek naar nieuwe interpretaties of om terug te keren tot vroegere. Men kan de specifieke kenmerken die Nephi vermeldt over “de grote en gruwelijke kerk” immers niet zomaar naast zich neerleggen.

Zo verwerpt Paul Owen in een recente studie de stelling dat de gruwel van die grote kerk, na de dood van de apostelen, vooral een kwestie van hellenisering en dus van doctrinale aard was (zie Robinson, hiervoor gemeld). Met verwijzing naar Nephi, wijst Owen als belangrijkste gruwel de politisering van het christendom aan vanaf keizer Constantijn in 313 n.C. Lokale christelijke leiders allieerden zich met de politieke machthebbers. Zo begonnen ze rijkdom en wereldlijk gezag na te streven, immoreel gedrag te vertonen en ook de volgens hen niet-conforme christenen te vervolgen en te doden – allemaal kenmerken die Nephi vermeldt. Vandaar, volgens Owen, ook het beeld van “Babylon” als symbool van wereldlijke macht die religie in haar greep gevangen houdt (zoals de joden in Babylon gevangen gehouden werden). In een voetnoot verduidelijkt Owen dat hij met die conclusie niet doelt op een specifieke kerk, maar wel op “de gewilligheid van de kerk om zich ten dienste te stellen van de macht van de staat”. Elke kerk die “het onheilig huwelijk tussen kerk en staat” aangaat werkt in de geest van de grote en gruwelijke kerk.⁴¹ Daarmee is het natuurlijk niet moeilijk om af te leiden over welke kerken het doorheen de geschiedenis gaat – in feite alle kerken, tot revoluties en nieuwe wetten hun politieke macht aan banden leggen. In dat opzicht is precies secularisering van de maatschappij het mechanisme dat deze gunstige scheiding tussen kerk en staat bevordert.

4 Besluit: een evenwichtsoefening

Wat Nephi, zo’n zeshonderd jaar voor Christus, precies in de toekomst gezien heeft, weten we niet. Wij proberen het te vatten vanuit een historische terugblik, tweeduizend jaar na Christus. Dat kleurt allicht ons inzicht omdat we onze interpretatie van de geschiedenis, en in het bijzonder van de Grote Afval, proberen te laten overeenstemmen met wat we denken dat Nephi zag. Misschien zag Nephi de periode “na de dood van de apostelen” in een ander en breder perspectief dan de eerste eeuw(en) van onze tijdrekening. Misschien doelde hij met de term “kerk” op een ander concept dan wat wij er thans onder verstaan. Misschien zag hij het “wegnemen” van delen van het evangelie niet zozeer als

⁴⁰ Mormonenmedia – Gezag in de kerk. <http://www.mormonenmedia.be/article/gezag-in-de-kerk>

⁴¹ Paul Owen, "Theological Apostasy and the Role of Canonical Scripture: A Thematic Analysis of 1 Nephi 13–14," *Journal of Book of Mormon Studies* 23 (2014): 81–100.

het verwijderen van Schriftuur dan wel als vervormingen en toevoegingen over een langere periode. Staan zijn beelden van gevangenschap, foltering en moord, voor fysische of voor geestelijke handelingen?

De uiteenlopende mormoonse interpretaties van “de grote en gruwelijke kerk” tonen dat kerkleiders niet alleen vaak uit eigen naam spreken, maar dat hun benadering soms ook een attitude weerspiegelt. Sommigen denken eerder exclusief en antagonistisch: ze zien de niet-mormoonse wereld als vijandig en hun retoriek moedigt de kerkleden aan om zich ontoegeeflijk te verschansen. Andere kerkleiders denken inclusief en collaboratief: ze zien het goede ook in andere religies en kerken en zoeken naar samenwerking. Doorheen de kerkgeschiedenis hebben soms de énen de toon gezet, en dan weer anderen. Soms gebruikt een kerkleider het concept van de grote en gruwelijke kerk om bepaalde denkwijzen of instanties aan te klagen, hoewel die lang niet aan alle kenmerken, door Nephi of door Johannes vermeld, beantwoorden. De hele beweging typeert hoe de kerk, via haar leiders als woordvoerders, in haar inzichten rijpt en haar relatie met de buitenwereld zoekt. Een buitenwereld die daarenboven ook aan veranderingen onderhevig is.

Voor de kerk blijkt de identificatie van “de grote en gruwelijke kerk” dus een evenwichtsoefening te zijn, gekoppeld aan haar eigen ontwikkeling en ervaringen sinds 1830.

- Enerzijds wil de kerk de unieke, herstelde manifestatie van Zion zijn, de kerk van het Lam Gods, de enige die de volheid van het evangelie bezit. Die rol kon ze goed hooghouden ten tijde van de vervolgingen en van het isolement in het Westen. Dat zijn haar wortels. Wat daar buiten valt moet dan de kerk van de duivel zijn.
- Anderzijds wil de kerk, nu ze internationaal gevestigd is en verdere erkenning nastreeft, ook in harmonie met anderen leven om zo ook een bredere moreel-maatschappelijke rol in samenwerking met anderen te spelen. Dat nodigt niet alleen uit tot een erkenning van het goede in andere kerken, maar ook tot het herformuleren of zelfs wegdrukken van het concept van de Grote Afval in zoverre het kwetsend of beledigend overkomt.⁴²

Als kerkpresident verwoordde Gordon B. Hinckley (1910–2008) het als volgt:

“Deze wonderbaarlijke herstelling zou van ons tolerante, buurvriendelijke, waarderende en vriendelijke mensen in onze omgang met anderen moeten maken. We mogen niet pochen. We mogen niet hoogmoedig zijn. We mogen dankbaar zijn, en dat moeten we ook. We mogen ootmoedig zijn, en dat moeten we ook. Wij hebben mensen van andere kerken lief. Wij werken met ze samen voor goede doelen. Wij respecteren hen. Maar we mogen onze wortels nooit vergeten. Die wortels liggen diep in de aarde van het begin van deze laatste bedeling, de bedeling van de volheid der tijden.”⁴³

⁴² Zie hiertoe het BYU symposium over het evoluerend concept van “apostasy”, waarvan publicatie in Miranda Wilcox and John D. Young (eds.), *Standing Apart: Mormon Historical Consciousness and the Concept of Apostasy* (Cary: Oxford University Press, 2014).

⁴³ Gordon B. Hinckley, “Het wonderbaarlijke fundament van ons geloof,” conferentietoespraak oktober 2002, *Liahona* (november 2002).